

Az életrajzi kronológiáról, Róna Judit Babits-kronológiája kapcsán

Nem vethető szemére irodalomtudományunk kirakatrendezőinek, ha a vitrineket szeretik áramvonalas elméletekkel, kerek monográfiákkal, parádés tanulmánykötetekkel feldíszíteni. Csak azt sajnáljuk, hogy nem ismerték föl, milyen jól mutatna kirakatukban egy első pillantásra amorfnak és ormótlannak látszó, bizonytalan jövőnek elébe néző opusz: a Babits-kronológia, amelynek készítője, Róna Judit 2014-ben jelentette meg a költő életének 1915-től 1920-ig tartó szakaszát feldolgozó harmadik részét.¹ Jelentőségét azzal tudom érzékeltetni, hogy ha elmélkedni akarok az életrajzi kronológia műfajáról, keresve sem találnék jobb kritikai tárgyat, mint a *Nap nap után* című kétkötetes monográfiát.

A szerző haláláról, a szerzői funkcióról írott klasszikus tanulmányok után² nem vehető rossz néven a szerző és a szöveg viszonyát kritikai vizsgálat tárgyává tevő szigor, s az erre hivatkozva erőre kapó szkeptikus hajlam. Még azoknak a szakembereknek a vélekedését is tiszteletben tartjuk, akik kereken tagadják a szerzők életrajzát figyelemben részesítő kutatás értelmét. Elvégre még maga Babits, a kiszemelt alany is ismételten óvott 1919-ben tartott egyetemi előadásain a biográfizmus hibájától: „Ady kapcsán is hangsúlyozza az életrajznak, mint külső életnek jelentéktelen voltát” (531). „Óva int attól, hogy az irodalomtudományt jobban érdekelje az író életrajza, mint az író műve maga” (534). A túlzásoktól eltanácsoló babitsi álláspont persze távol állt a doktrinér elzárkózástól, hiszen az 1910-es években – Rába György kifejezésével – „líraibb ihletek” felé fordulva,³ majd a háború megrendítő hatása alatt ebben az irányban tovább haladva, talán a crocei befolyástól sem függetlenül, a költészetet kifejezésként fogta föl: „Az irodalom [...] végső és legmélyebb gyökerétől nézve mindig *líra* [...] expressziója valami lelki átélésnek” (534). S mivel az alkotó „semmit nem *exprimálhat*, amit nem élt át” (547), ezért „az íróban kell keresni a momentumot”. Az egyetemi előadó ezért „az író szándékára mint döntő tényezőre irányítja a figyelmet” (556), azaz szerinte „minden út az egyéniséghez vezet” (566).

Az elméleti gondolkodó Babits így látszólag feloldhatatlan ellentmondásba keveredett. Csakhogy szerinte „nem az élmény, a külső, ráarakódott rétegek, hanem maga az

1 A Babits-kronológia első két kötete: *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908*, összeáll. Róna Judit, Bp., Balassi, 2011; *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*, Bp., Balassi, 2013.

2 Roland BARTHES, *A szerző halála* (1968) = R. B., *A szöveg öröme*, ford. BABARCZY Eszter, Bp., Osiris, 1996, 50–55; Michel FOUCAULT, „Mi a szerző?” = M. F., *Nyelv a végételenhez*, Debrecen, Latin Betűk, 1999, 119–145.

3 RÁBA György: *Líraibb ihletek* = R. Gy., *Babits Mihály költészete*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 249–442.

ember legmélye” fejeződik ki a művekben (567), s a „pszichológiai irodalomkutatást” épp azért utasítja el, „mert az nem a lelkeket vizsgálja a művekben, »hanem a külső életet, nem azt, ami a lélekben új, mély, önmagában kifejlődött és mélyről hozott, hanem az író életrajzát, eseményeit és ez valóban csak külsődleges szempontokat adhat«” (566). Tehát éppen a költő nagy hatású egyetemi előadásában rejő belső feszültségek indítanak bennünket arra, hogy ne vegyük le a napirendről az alkotó és a mű közötti reláció vizsgálatát, sőt, inkább távolítsuk el az életrajzi kronológiáról való gondolkodás útját eltorlaszoló akadályokat.

A Babits által gerjesztett termékeny feszültség, az alkotó és a szöveg között problematikussá, tisztázandóvá vált viszony ösztönözhet ugyanis arra, hogy életútjának döntő jelentőségű szakaszát állítsuk figyelmünk középpontjába. Egy paradox állításból indulunk ki: az életrajzi kronológiát éppen az teszi kiváltképp izgalmas vállalkozássá, hogy bizonyos értelemben *az életrajz ellentétének tekinthető*. Egy Babits-életrajz vagy -pályarajz, akár önálló munka, akár az életmű értelmezésének alárendelten fogalmazódik meg, kész narratívát kínál, sőt, kényszerít rá az olvasóra. Komplette képet nyújt, amelyben minden alkotó elem többé-kevésbé megnyugtató módon van elrendezve. Minden összetevő következik valamilyen előzményből, és minden tényből vagy helyzetből valamilyen újabb fejlemény bomlik ki. A mai olvasót azonban talán éppen az irritálja, ha az életrajzíró kész helyzet elé állítja, helyettünk oldja meg a problémákat. A kronológiai megközelítés ezzel szemben felrobbantja ezt a jól elrendezett összképet és folyamatrajzot, visszahátrál egy olyan termékeny zűrzavarba, amely az eddigieknél hitelesebb, rugalmasabb rend lehetőségeit rejti magában, s szabad teret ad arra, hogy ki-ki maga játssza le kirakós játékát, ki-ki maga építsen föl egy folyamatrajzot Babits pályájáról a rendelkezésére bocsátott élettöredék-készletből.

E mesterséges káoszban való eligazodásra persze igazi esélye csak egy kronológia-szakértőnek lenne, amiből jelenleg alig-alig van raktáron.⁴ Vagy esetünkben egy Babits-kutatónak, aki életét a költő pályájának és életművének elemzésére tette föl. Ugyanis a kronológia hatalmas apparátus, amelynek – éppen mivel rendkívül szétfolyó és szétaprózódó anyagot dolgoz föl – rendkívül pontosan és tudatosan szerkesztett szempontrendszerrel kell mozgásban tartania. Másfelől az adatok szédítően gazdag halmozását veszi kezelésbe, és a lelkiismeretes kritikának minden legapróbb tényre vagy feltételezésre irányuló állítást újra szemügyre kellene vennie. Egy ilyen munka meghaladná a kompetenciámat, kritikám és méltatásom csak részleges érvényű és óhatatlanul külsődleges lehet. Legjobb esetben is csak arról kaphat képet az olvasó, hogy mit figyel meg a két vastag kötet olvasása során egy lelkiismeretes odafigyelő felhasználó. Milyen problémákkal találkozik, és milyen tanulságokat von le munkája során a kutató, aki a kronológiát a kor és Babits ismeretének elmélyítése érdekében kiaknázza.

A *Nap nap után* reprezentatív volta következik a tárgyból, Babits Mihály személyéből, és abból, hogy pályájának különlegesen fontos szakaszát, a háború és a forra-

4 A kevés számú értekezésből, amely fényt vet az életrajzi kronológia problematikájára, kiemelem az alábbiakat: LAKNER Lajos: *Idő, kronológia, életút (A készülő Kölcsey-kronológiáról)*, ItK, 107(2003), 504–527; LENGYEL András, *A József Attila-életrajz kutatásának néhány kérdése*, Forrás, 35(2003)/12, 7–26.

dalmak lélekcserélő időszakát vette górcső alá. Életrajzi kronológiát akárkiről lehet írni, aki befutotta földi pályáját. De nem mindenkiről érdemes. Babits esete még az érdemesek között is kivételes, paradigmaticus jelentőségű. Egyike azoknak, akiknek életét a legnehezebb kronológiában áttekinteni, és ő az, akiről a korszak irodalmából a legfontosabb és legsürgősebb, hogy a lehető legrészletesebb időrendi feldolgozás születessen. A Babits-kronológia a kor irodalma megismerésének fő szerkezeti ívéül szolgálhat. Az irodalmi modernség pápájává ugyan csak az 1920-as évek vége felé, a Baumgarten Alapítvány főkurátoraként, majd a Nyugat szerkesztőjeként szentelték, de a folyamat, amelynek során az irodalmi élet központi szereplőinek egyikévé vált, az első világháború éveiben bontakozott ki.

A kronológia példaszerűsége másrészt következik a szerző érdeméből, a feldolgozás színvonalából. Róna Judit munkáját az irodalomtudomány erős állításaival hasonlíthatjuk össze. Tételmondatában a babitsi életmű és életpálya ismerete nem hogy kívánni valót. A képletes mondat alanya tehát tökéletes. Ami az erős állításhoz még szükségeltetik, egy ellenállhatatlan állítmány kimondását azonban, amilyen például a már említett: „(A szerző) *meghalt*”, vagy inkább: „(A szerző) *feltámadt*”, nem találjuk meg a kronológiában. Ám ez nem olyan súlyos hiba. Egyetlen messzemenő negatív következménye, hogy Róna Judit kronológiája ezáltal a rangrejtett művek sorát gyarapítja. Olyan munka, amelynek szakmai értéke sokkal nagyobb, mint meglévő és várható közönségsikere. Én azonban jobb' szeretem az effajta szelíd, de stabil mondatokat, mint az olyan bombasztikus téziseket, amelyekben erős állítmányokat gyenge lábakon álló alanyoknak kell a vállaikon hordozniuk. Ráadásul nem szubjektív fogyatékoságról van szó. A kronológia ugyanis gyakorlati műfaj. Kategóriák hosszú sorát: az egyén, a személyiség, a lélek, a cselekedet, a viselkedés, az esemény, a körülmények, a következmények stb. fogalmait hozza játékba, de nem elmélkedhet róluk, hanem használja, kezeli, rendezi őket, illetve leírja a realitást a felsorolt entitások szerint tagolva. Behozhatatlan hátrányban látszik lenni azokhoz a megközelítésmódokhoz képest, amelyek kedvükre megállhatnak a jelzett kategóriáknál és reflektálhatnak rájuk. Csakhogy a legcsillogóbb reflexió is csak utánlövés ahhoz a primer okossághoz képest, ami a felsorolt fogalmak korrekt használatához szükséges.

Az életrajzi kronológia alapegysége a szükséges és elégséges mértékben körülhatárolt *rögzített esemény*. Ahhoz, hogy egy esemény egy adott kronológiában helyet kapjon, lehetőleg közvetlenül kapcsolódnia kell a személyhez, aki a kronológia középpontjában áll, jelen esetben Babits Mihályhoz. És megfordítva: az olyan esemény, amely Babitshoz kapcsolódik, nem maradhat ki a korpuszból, a kronológia-készítő nem mérlegelheti, hogy rögzítse vagy sem? A célba vett személyről mindent így sem tudhatunk meg. A hozzáférhetőségek, a tudás egyénítésének megvannak a maga határai. Az önismeret és az emberismeret révén birtokunkban lévő tapasztalat tágabb körű, mint az, amit a kronológia tárgyáról adatszerűen megszerezhetünk. A kronológia amorf, kötetlen jellege abból adódik, hogy szerkesztője útjából el kell hárítani az akadályokat, és a szabad közlekedést fenn kell tartani a legteljesebb hozzáférés biztosítása érdekében.

A hozzáférhetőség határaival azonban tisztába kell jönnünk. Az egyik limest az alanyban magában húzhatjuk meg, hiszen testünk, de még a lelkünk sem átlátszó,

még önmagunk számára sem. Még amit magunkban észlelünk, gyakran arról is nehéz eldönteni, érdemes-e és alkalmas-e a megrögzítésre. Mégsem ez a határ a legirritálóbb. A tudomány ugyanis minden módszertani fenntartás ellenére átlépi a vasfüggönyt, amely a személy belsejét próbálja megóvni az illetéktelen tekintetektől. Az olyan kivételes felkészültségű értelmiségi szellemi aktivitásáról, mint amilyen Babits volt, gazdag tudásra tehetünk szert. Ráadásul alanyi költővel van dolgunk, aki kulcsregényében, önéletrajzi regényében, vallomásos esszéiben is fellebbentette a fátylat belső világáról. Mindez megsokszorozza a határátkelők számát, amelyekben behatolhatunk a személyiség rejtett rétegeibe. Lelki háztartása sem maradhatott titok a modern (mély) lélektan előtt. Még ha ez a tudás hipotetikus, kikövetkeztetett is, megfogalmazhatunk feltevéseket szándékairól, mozgó rugóiról, elszánásairól, hajlamairól. A talaj kétségkívül ingoványos, de Róna Judit sem mond le arról, hogy ezen a terepen is mozogjon. A belső indítások cselekvésekbe, viselkedésbe torkollanak, ezért elégséges alapot biztosítanak számára ahhoz, hogy a költővel kapcsolatos esemény részeként bánjon velük. Megvilágíthatatlan homályba csak azok a belső folyamatok burkolóznak, amelyek nem jutnak el tetteikig, nem alapoznak meg magatartás-megnyilvánulásokat.

Nemcsak a személyiség belső világába történő elmerülés során sűrűsödő homály szab korlátot a hozzáférhetőségnek, hanem a Babbitstól mint a megfigyelés centrumától a külvilág távolabbi összefüggései felé történő eltávolodás mértékében észlelhető jelek gyengülése is. Minden mindennel összefügg, de a közös emberi sorsnak nem minden tartozéka rendelkezik kronológiai relevanciával. Róna Judit kronológiájában a magyar és nemzetközi makrotörténelemnek számos olyan, közéleti, intézménytörténeti terminológiával, a történettudomány bevett fogalomkincsével leírható eseménye szoba kerül, amelyeknek egy Babits életrajzi krónikában való jelenléte vagy legalábbis ennek részletessége kérdéses lehet. Még akkor is, ha következményeik Babits sorsának alakulását bizonyíthatóan befolyásolták. A teljesség igénye nélkül ilyen Ady és Csinszka házasságkötése (45), Rákosi Jenő támadása Ady ellen (70), I. Ferenc József elhalálása (185), IV. Károly megkoronázása (195), a Kerenszkij-kormányt megdöntő lenini puccs, azaz a Nagy Októberi Szocialista Forradalom (286), Wilson béketerve (306), Ady halála (470), Kunfi intézkedése a hitoktatás eltörlésére (473) stb. A kronológia indokolatlan részletességgel foglalkozik a Sopront Magyarországot kereteiben megtartó népszavazással (481), a Vasárnapi Kör jellemzésével (238), a magyar béke delegáció tevékenységével (673–674) stb.

A legnehezebb döntések elé a kronológia szerkesztőjét azonban alighanem az életrajzi esemény trivialisitása süllyedése vagy a belőle való kiemelkedése állítja. Régóta tudjuk, hogy a történeti létezésünk esetlegességei és esendőségei tudni nem érdemes dolgok tömegét produkálják, amellyel a tudomány tehetetlenségi ereje, a mértéket nem ismerő kíváncsiság vagy a kritikátlan fontoskodás próbára teszi teherbíró képességeinket. Az elégséges és a fölösleges elválasztásáról nem könnyű helyesen dönteni. Tudjuk, hogy Babits minden nap fölkel, étkezett, üritkezett, villamosra szállt, *ad absurdum*: levegőt vett stb., de ezek a tevékenységek vagy helyzetek csak akkor bírhatnak jelentőséggel, ha a történet helye, időpontja, időtartama, módja szignifikánsan eltért a szokványostól.

Az életrajzi kronológia főszereplőjéhez közvetlenül kapcsolódó, szükséges és elégséges mértékben körülhatárolt események alapegység voltát tehát az ezeket körülvevő trivialis hálózatok alááshatja. A szerkesztő számára ugyanis zavarba ejtő bőségben rendelkezésre állnak olyan adatok, amelyek nem biztos, hogy igényt tarthatnak az életrajzi esemény rangjára. Némi túlzással szólva a levegővétel ritmusával vetekedő gyakorisággal előforduló tény, hogy Babitsot édesanyja vagy húga sűrűn arra intik, hogy válaszoljon levelükre, hogy intézkedjen a család ügyes-bajos dolgaiban, hogy utazzon haza Szekszárdra (36, 38, 40, 41, 49, 50, 55, 56, 57 stb.). Ennek a verkliszzerűen ismétlődő, követelőző üzenetsorozatnak egyik magyarázata alighanem az, hogy a költőnek nehezebb esett eleget tenni a família kéréseinek. Máson járt az esze – mondhatnánk; idegesítette őt az otthoniak szekatúrája – gondolhatnánk. A hozzátartozók pedig szelíd erőszakkal, szívósan igyekeztek akarataikat érvényesíteni a tékozló fiúval szemben, aki egyúttal a család szemefénye volt. Az effajta kronológiai eseményekből Babits alkotára, jellemére, életidegenségére, a családtól, rokonságtól való elidegenedettségre nézve levonhatók következtetések, de ettől még ez a redundancia, a sztereotip fordulatok ilyen sűrű ismétlődései elnehezítik a kronológiát, a korpusz legunalmasabb részei közé tartoznak.

Vajon én hogyan járnék el Róna Judit helyében? Alighanem ugyanúgy, ahogyan ő. Az életrajzi esemény státuszát legfőljebb alulról megközelítő ösztökélésekkel és szemrehányásokkal nincs mit tenni, meg kell adnunk nekik a belépési engedélyt a kronológiába. Ilyen sorokat nemcsak a családon belüli viszonyok alakulása indukálhat. Legkiáltóbb példával a Kaffka Margit síremléke érdekében folytatott gyűjtéshez való anyagi hozzájárulások nyilvánossá tétele szolgálhat, amely még azt a variabilitást is nélkülözi, amellyel Babits édesanyja fiát cselekvésre ösztökélte. Róna Judit, vállalva az információ inflálódásának káros következményeit, kénytelen rekonstruálni a monomániás makacssággal súlykolt hírt: „A Kaffka Margit síremlékére hirdetett gyűjtés valamennyi addigi adakozójának névsorában Babits is szerepel 50 koronával.” (508, 522, 535, 545, 579, 583, 653.)

Az információk sztereotipizálódása nem ennyire kiötlő módon, de az egész kronológiát áthatja, ami arra figyelmeztet, hogy az emberi életnek, különösen egy közszereplő életének számos olyan dimenziója van, amely csak így írható le. A híres embert rendre fölkeresik régi barátok, ismeretlenek gratulálnak szellemi teljesítményeihez, találkozót kérnek tőle, kézírataik elolvasása érdekében folyamodnak hozzá, közbenjárását kérik a megjelenéshez stb., stb. A család, a kiterjedt rokonság, az iskolai kollégák, tanítványok, a szerkesztőség(ek), a szerzőtársak, a kliensek, az élénk közéleti tevékenység során kiépült kapcsolati háló tagjai a kapcsolattartás gépiesen ismétlődő mozgásait generálják. Az élet folyásának van egy frekventatív oldala, amelyet kronológia nem foglalhat össze, nem átlagolhat, hanem egyedi, önálló jelentőséggel bíró események sorozatává kell felbontania.

A hozzáférhetőség határainak kitapogatása szükségessé teszi, hogy rámutassunk az életrajzi kronológia egyik fontos jellemzőjére: az eredményszemléletű megközelítési módra. Babits tevékenységének két legfontosabb területe: az alkotás, versek, regények, esszék vagy fordítások létrehozatala, és a művelődés, amelynek során párját ritkító

szellemi tőkét halmozott fel. A kronológia vajmi keveset árul el arról a folyamatról, amelynek során a versei, a *Gólyakalifa*, Kant *Az örök békéje* magyar változata vagy az *Ágoston*-esszé létrejött. A szándékról, a tervről, a szövegtörténet valamilyen fordulatának pontszerű eseményéről, a végtermékről, annak befogadásáról természetes módon készülnek gyorsfényképek, de annak rögzítéséhez, hogyan készült napokon, heteken vagy hónapokon át a szöveg, megírása hogyan haladt előre, a kronológia nem rendelkezik eszközökkel. Szóba kerülhetnek információk arról, hogyan jutott hozzá Babits egy-egy könyvhöz, hogyan választott ki valamilyen verset, könyvet, kötetet elolvasásra, ám az elsajátítás folyamatáról semmilyen vagy igen szegényes információk állnak rendelkezésünkre. A kiinduló helyzetről vagy a végtermékről készített holt pillanatfelvétel és a műveltség-gyapodás vagy a mű vajúdásának termékeny tartama közötti ellentétéről van itt szó, amivel Babits, Bergson nagy tisztelője maga is nyilván tisztában volt. A kronológiának be kell érnie az előbbivel, hogy külső, holt támpontokat adjon az utóbbi, az eleven folyamat megközelítéséhez.

Érdeemes elgondolkodnunk az életrajzi esemény forrásául szolgáló adatok jellegéről is. Maguk az életrajzi események a tényközlés nyelvén állnak elénk, vagy egyszerű művelettel lefordíthatók erre a nyelvre: Babits ezt és ezt tette, ez és ez történt vele, ennek és ennek az eseménynek volt tanúja. De az anyag, amelyből ezek az információk kinyerhetők, nagyon eltérő karakterű. A Babitsra irányuló vagy tőle kiinduló szemrehányások, korholások, kérések, invitálások, biztatások, ígéretek, megbízások, felkérések, hízelgések vagy szidalmak, elutasítások, lemondások, szabadkozások ténytartalmát kell kivonatolnia a szerkesztőnek. S mivel ezek a modalitások korántsem mellékesek, a kronológia szakértőjének minden egyes alkalommal tisztáznia kell, hogyan viszonyult hozzájuk a korpusz főszereplője. Főleg, hogy eleget tett-e egy kérésnek, cselekvése vezérfonalává emelt-e egy felkérést? Erre nézve nem mindig rendelkezünk elégséges információval. Valahová meghívják a költőt, de nincs rá adat, hogy részt vett-e a szóban forgó összejevetelen? Egy adott életeseményről néha csak annyit tudunk biztosan, hogy átélésére alkalma, lehetősége volt a költőnek. A lehetőség és a valóság közötti szakadék áthidalása a kronológia nyelvezetének újabb elágazásait idézi elő: a szerkesztői kijelentés lehet apodiktikus, asszertórikus, hipotetikus, diszjunktív, negatív vagy agnosztikus. Ebből eredően a kronológiának sajátos, rá jellemző mondattana van.

Azt, hogy e mondattani elemzés révén sok érdekes összefüggésre deríthetnénk fényt, csak egyetlen példával, az 1919. február 2-ára vonatkozó bejegyzés (486) idézésével jelzem, ahol Róna Judit a szerzői kijelentés, az idézés és a függő beszéd sajátos összefonásával két-három mondatban több szintes, bonyolult információt fogalmaz meg:

Id. Babitsné írja levelében, hogy majd egy hete hall már Babits egyetemi tanárságáról (Az *Újság* naponta közli az egyetemi tanács és a miniszter közti ellentétet); nagyon örülne neki, de félti fiát a sok izgalomtól. Az *Újság* azt is írta, hogy Babits is beszélt Ady temetésén, de végül „ő hiányzott” (!) [Babits a ravatal mellett mondja el gyászbeszédét]; aggódik, fia nem beteg-e.

A nyelvi elemzés arra is figyelmeztetne, hogy a kronológia birodalma a szorosan vett tények tartományán túlra, a hipotetikus világra is kiterjesztheti hatáskörét. Ha azt olvassuk, hogy „Babitsné szemrehányást tesz”, akkor voltaképpen hiányról értesülünk: arról, hogy valamilyen Babitstól várható cselekedet elmaradt. Amikor a szerkesztő így fogalmaz: „Nincs nyoma annak, hogy Babits az előadást megtartaná” (177), akkor agnosztikus kijelentéssel van dolgunk, amely ugyanakkor nem zárja ki kategorikusan a lehetőség megvalósulását. Gyakori a kronológiában a „Ha... akkor...” szerkezetű mondat, amely feltételesen fogalmazza meg állítását (pl. 112, 237).

Hipotetikus dimenziót nyit Róna Judit, amikor ezt írja Babitsról: „bizonyára meghallgatja” (192). A hipotetikus tényközlés különleges esetét jelenti, amikor Babitsra vonatkoztat egyes személyek harctéri haláláról szóló híreket, akik emberileg vagy szellemileg közel álltak hozzá, viszont a halálhírüknek Babitshoz érkezteről nincs adat. Így jár el a Zalai Béla haláláról szóló hír esetén (38), és így vonatkoztatja Lukács Györgynek Paul Ernsthez intézett levelébe foglalt híradást Emil Lask haláláról Babitsra (51). A tények önmagában is vaskos magját tehát a lehetőségek és valószínűségek tágas udvara veszi körül.

Az életanyag szétszálazása elemi egységekre, a szigorúan ismétlődő, sztereotip formulákba foglalható információk gazdaságtalan, pazarló kezelése iránti eltökéltség, a redundancia tudatos vállalása egy kronológiában indokolt, mert az események egy szeri előfordulásának elvi önértéke van. Számolni kell olyan olvasóval, akit a nagy életegészből egyetlen elszigetelt tény érdekel csupán. Neki is közvetlen hozzáférést kell biztosítani ehhez az egyetlen adathoz.⁵ Mégis, a kronológia elemi egységekből felépülő óriási adategyüttes, amely nem pusztán elszigetelt információk szervesen halmaza, hanem benne az életrajzi események legkülönbözőbb kölcsönös viszonyai (egybehangzásuk, ellentmondásaik, egymást erősítő és gyengítő üzeneteik, a belőlük felépülő különbözőféle alakzatok) egyaránt fontos ismeretekkel szolgálnak.

A kronológia mint makroszerkezet ilyen, a megrögzített életrajzi esemény kategóriája körül elrendezhető elemi egységekből felépülő rendszer. E rendszer koherenciáját egy adott személy életének természetes egysége, a születéstől a halálig tartó életút és alkotói pálya biztosítja. Egy folyamat, amely apró töredékek tömkelegére van felszerelve. Az életfolyamat időben zajlik le, tehát a töredékek, törmelékek idődarabokká homogenizálhatók, és ekként rendezhetők lineáris sorba. Tehát a kronológia alapegységét ugyan az életesemények, az információ atomjai képezik, de az időrend napokra, információs molekulákra tagolódik. Egyetlen nap egységébe akár több életesemény is belefoglalható, néha azonban egyetlen történés időhatárai túlterjedhetnek egyetlen napon. Ilyenkor a kronológia különböző műveletekkel jelzi az esemény időtartamának kibővülését. Természetesen nem minden napra esik megrögzíthető életesemény, s ezt a datálásban üresen maradt napok, eseménydús időtartamok közötti rövidebb-hosszabb

5 Ilyen, számomra egyedi okokból fontos információt hordoz az Egyetemes Philológiai Közlöny 1918. máj-jún.-júl. számának közleménye: Kerényi Károly bírálata Babits fordítási elveiről és klasszika-filológiai tájékozottságáról. Ez a 383–384. lapokon olvasható bejegyzés némi fényt vethet arra, hogy az antik hagyomány továbbélését egyaránt fontosnak tartó két írástudó között miért nem alakult ki közelebbi kapcsolat a pályájuk során.

szünetek jelzik. A precíz időpont-meghatározás elé azonban áthághatatlan akadályok gördülhetnek. A történések dátuma gyakran csak különböző fokú hozzávetőlegességgel állapítható meg. Róna Judit nagyon összetett és végiggondolt keltezési stratégiájának méltatása és kritikája külön fejezetet érdemelne.

Habár a kronológiát elemi, primér szinten keltezéssel ellátott, spontán, töredékes feljegyzések sorozataként észleljük, a linearitás több tekintetben csorbát szenved. Ezek egyike a keltezés korrekciója. A Babits-szakirodalom bizonyos dokumentumokat, történéseket egy adott időpontra datált. Ezeket a téves időpont-megjelöléseket Róna Judit vagy saját kutatásai, vagy más kutatók helyreigazításai nyomán az életrajzi folyamat más pontjaira helyezi át. Eltakarítja őket az útból, hogy ne okozzanak zavart a folyamat menetében. A *Nap nap után* lapjain számos ilyen időpont-átigazítással találkozunk: 326, 337, 387, 390, 405, 410, 495, 627 stb.

Bizonyos tények, adatok összehasonlítása ugyancsak arra kényszeríti a szerkesztőt, hogy megbolygassa a lineáris időrendet. Emiatt olykor egyenesen ki kell lépnie a könyv időhatárai közül: „A *Nyugat* az első világháború két utolsó esztendejében négyezer (!) példányban, a legmagasabb példányszámban jelenik meg, Trianon után ez a szám nyolcszázra apad” (303). Az időbeli előre-, esetleg hátratekintés számos más okból bekövetkezhet. A budapesti királyi büntetőtörvényszéknek a *Fortissimo* című vers miatt megindított eljárásáról szóló értesítést aláíró dr. Mikovich Lajos vádtanácselnökről Török Sophie feljegyzéséből megtudjuk, hogy később „Mikovicz Mihálynak jó barátja lett, házas korunkban is gyakran meglátogattuk” (228–229). Amikor pedig egy 1919-es bejegyzésben „Négyesi Lászlót, a nevezetes *Stílusgyakorlatok* kedvelt tanárát” emlegeti, Babits egyetemi éveire utal vissza (519), mert a legendás stílusgyakorlatok nem a vaskalapos akadémikushoz, hanem a századelő fiatal tanárjához köthetők.

A példákat szaporítani lehetne (40, 67, 74, 77, 80, 638 stb.), de a legfontosabb a belőlük levonható következtetés: az egyes életesemények összefüggése nem konstruált, utólagos szerkesztői művelet eredménye, hanem primer tényállás. Az ember történeti lény. Nemcsak a pillanatnyi, jelenbeli állapotában ragadható meg. Múltja kíséri őt, és ami ma történik vele, azzal lehetőségként jövőjét is megelőlegezi. A szerkesztő ezért léphet ki, és tehet akár hatalmas ugrást előre vagy hátra a kronológia mindenkori jelenéből. Még a szerző biológiai halála sem képez korlátot, mert az ugrás távolsága még az utóéletre is kiterjedhet.

Különösen jó példával szolgál az életrajz primér, redukálhatatlan egységére Babits 1916. június 16-án megjelent *A Shakespeare-ünnephez* című írása: „A magyar irodalom, immár úgy látszik vigasztalanul, két pártra tagolódott, melyek egymást elismerni nem képesek” – írja itt a költő. Majd „ezekre a sorokra utal majd vissza 1927 áprilisában *A kettőszakadt irodalom* című tanulmányában (»Irodalmunk kettőszakadását mi már rég fájdalmas átoknak éreztük; s meg is írtuk ezt, ha nem csalódom, már 1916-ban, a Shakespeare-ünnep idején«)” (154). A részlet láthatóvá teszi, hogy a nevezetes hozzászólás ugyan 1927-ben történt, de az esemény egy bő tíz évvel korábbi történések megismétlése, s a két előfordulás közötti reális összeköttetést a személyiség belső folytonossága biztosítja, amit Babits emlékezete a tudat fényébe emelt. Az új esemény csak részben új fejlemény is egyben.

Egy korpusz, amelynek alkotóelemei egymás után sorakozó, elszigetelt, homogén időintervallumok, a szerkesztés minimumának állapotában őrzik meg a bennük foglalt információhalmazt. Nivellálják a fontos és a mellékes különbségét, nélkülözik a hierarchikus elrendezést. Ebben a nyersanyagban nekünk magunknak kell kiépítenünk különböző alakzatokat. A nyersanyag maga részben egybeesik az élet- és pályarajzokból ismerős tényanyaggal, de bizonyos pontokon jelentősen elüt tőle. Feltűnően sok benne az intim, bensőséges, helyenként a tabut súroló információ, amit az életrajzíró hajlamos tapintatosan kigyomlálni. Nem kevésbé nyomja rá a bélyegét erre a halmazra az efemer, esetleges, már-már érdektelen töltelékanyag, amelytől az életrajzíró szívesen megszabadul, vagy amelyet nagyvonalúan elhanyagol. Az összeállító a fölösleges ismétlések kihagyására, az ellentmondó, nehezen összeilleszthető tények közötti feszültségek feloldására sem fordít gondot, míg az életrajzíró ezt elsődrendű kötelességének tartja.

E sajátosságainál fogva a kronológia nyersanyaga közelebb áll az önéletrajzok anyagához, mint az élet- és pályarajzokéhoz. S ha az önéletrajz nyersanyagául a naplójegyzetek, az önmagára irányuló szerzői feljegyzések szolgálnak, akkor a kronológia sokkal tanulságosabban hasonlítható össze a naplóval, mint az életrajzíró szakszerű anyaggyűjtésével. Mivel (ha más módon is) mindkettő neve (*napló*, *kronológia*) jelzi, hogy konstitutív elemük a datálás, az időpont és az időegység szerinti tagolás és elrendezés, ez a vonásuk rokonítja őket más, egymástól is alapvető módon eltérő szövegtípusokkal, amelyekben a keltezés hasonlóan megalapozó szerepet játszik: a teljesség igénye nélkül – a bibliográfiával, a kéziratkatalógussal, a levelezés-gyűjteménnyel, a kritikai kiadással. A felsorolt műfajok részletei minden nehézség nélkül be is épülhetnek a kronológiába, és viszont. A keltezés szerinti elrendezés azonban ezekben a műfajokban (a levelezés kivételével) nem az egyetlen lehetséges, és ezért nem domináns elv. A levelezést az különbözteti meg a napló és a kronológia heterogén anyagától, hogy a levelező partner számára megfogalmazott írásos dokumentumokra korlátozódik, s a jegyzetekbe foglalt magyarázatok is csak a leírt szövegekben közölt információkra vonatkozhatnak.

A napló és a kronológia összehasonlítása nem a két műfaj rokonítását célozza. Már csak azért sem, mert a kronológia készítője ismeri a történet végét, sőt tájékozódik az utóéletben is, tehát a szerzővel ellentétben „a jövőbe lát”, s ez a dimenzió a naplóíró számára tökéletesen beláthatatlan. Az összehasonlítás célja tanulságokat levonni a hasonlóságokból és eltérésekből. Az alapvető különbségek abból adódnak, hogy a kronológiát kívülálló szakember készíti, a napló pedig szerzői műfaj. Paradoxonnal élve: a kronológia olyan napló, amelyet a szerző helyett idegen szakember ír. A paradoxon mindazonáltal kiélezi a valóságos különbségeket. Ha a szerző elhatározza magát naplójegyzetesei kiadására, ő maga utólag, mindentudóvá válva, sőt még jövőbelátás képességével is felvértezve, beleavatkozik a kézirat eredeti állapotába. Stilizálja, rövidíti saját szövegét, esetleg szerkesztési műveletektől sem tartózkodik. A napló és a kronológia közötti átmenetet képező formák között érdemes megemlíteni az álnaplókat, a fiktív naplókat, amelyek alapjául esetleg valóságos szerzői feljegyzések szolgálnak. Az örökségül maradt naplókat pedig a kiadásra történt előkészítés során a hagyatéék gondozói,

a szerzői szándéktól teljesen függetlenül vethetik alá komoly átalakításoknak. Saját belátásuk szerint bánnak a naplóval mint nyersanyaggal, még ha nem is írják, hanem csak szerkesztik azt. Mindezzel persze nem kívánjuk betemetni a szakadékot, amely a kronológiát a naplótól elválasztja.

A különbségek ugyanis nem kevésbé tanulságosak. A kronológia tárgyát a legkülönbélebb személyiségek képezhetik. Babits rejtőzködő, szemérmes, gátlásos alkat volt, s ha ilyennek látjuk őt, akkor a kronológia készítője nehezen háríthatja el a költő személyes szférájába illetéktelenül, erőszakosan behatoló kíváncsiskodás vádját, hogy a rejtőzködni kívánót vallomástételre kényszeríti, takargatott hibáit, sérelmeit, gyengeségeit kíméletlenül leleplezi. Csakhogy az inkognitóját féltékenyen őrző, belső titkainak közszemlére tételétől irtózó Babits műveiben, vallomásos esszéiben olykor rejtélyes készítéseket fedezünk fel önmaga megmutatására, a kitárulkozásra, az önleleplezésre. Ha a kronológia készítője a költő személyiségének ezzel az oldalával a legteljesebb összhangban tárja a nyilvánosság elé akár Babits legféltettebb titkait, akkor inkább a költő társszerzőjének, gyóntatójának, terapeutájának szerepében tevékenykedik, aki szelíd készíttetéssel, bátorítással veszi rá vonatkozó páciensét a vallomástételre.

A kronológia készítője előtt mozgástér képződik, választási lehetőségek adódnak. Legtöbbet az árul el gyakorlatáról, ahogyan a tabutémákat kezeli. Ami még egy kronológiában sem kerül említésre, az már biztosan nem tudható meg Babits személyes életéről. A kronológia ebből a szempontból éppúgy határát képezi az életesemények megismerhetőségének, mint személyes oldalról nézve a napló. A kronológia készítőjének tehát van felelőssége abban, hogy a kronológusi tapintat milyen anyagot enged fölkinálni a Babits-kutatásnak. A Babitscsal kapcsolatos egyik legfontosabb tabutéma a költő homoerotikus vonzalmának kezelése. Róna Juditban megvan a hajlam arra, hogy ezt a kérdést lehetőleg ne hozza szóba. A kronológusi szerep azonban nem engedi meg, hogy ha olyan információ birtokába jut, amelyben a kényes téma fölmerül, azt önkényesen elhallgassa. Márpedig éppen Csinszka egy 1919-es, „talán május 16-án” írott, Babitsnak címzett levelében „Babitsnak és Komjáthy Aladárnak sokak szemében túlságosan bensőséges viszonyára” utal:

„Nem ijedtem meg Tőled Mihály [...], de minden emberi szemérmem lázad ha eszembe jut, hogy mások (még ha legjobb embereim is) rejtett keserűségeit, kínlását és élni nem tudását – mint néző végignéztem. [...] olyan szégyent érzek mintha csukott ajtónál ültem volna – kihallgatni két embernek az elhibázott találkozását, vagy felbontottam volna egy nem nekem küldött levelet. [...] Szeressétek egymást, legyetek jók egymáshoz. A kisfiú [Komjáthy Aladár], aki drága, jó, szép és minderről igazán semmit nem tehet – vigyázzon nagyon szegény ijedős szívedre” – Babits olyan, Komjáthy Aladárral kapcsolatos kirohanásának lehet tanúja Csinszka, amelyről úgy véli, segíteni nem tud rajta, mondván: „Ez a Te külön harcod – Magaddal...” (563).

Csakhogy ha ezt a tényt lerögzítjük, egyúttal azt is elismerjük, hogy a Babits–Komjáthy kapcsolat ezt megelőző több éves történetének valamely korábbi pontján és attól kezdve több ízben említés történhetett volna a mester és tanítvány viszonyának ilyen

aspektusáról. Hogy ez nem történt meg, az Róna Judit tartózkodó, tapintatos eljárására vall. Mulasztást ott van okunk a kronológia készítőjének szemére vetni, ahol a Csinszka-levélhez hasonló súlyú dokumentum kapcsán is a hallgatást választja. Ilyen hely a [*Hegedűk hervatag szava...*] című vers keletkezésének jelzése. A kronológia feltünteti az első változat születése idejét 1917. februárjában (222), valamint a későbbi, Komjáthy Aladár hagyatékában fennmaradt, 1918. január 16. előtti variánsét (308) anélkül, hogy a vers életrajzi háttérére fényt vetne. Megítélés kérdése, hogy Róna Judit helyesen járt-e el ebben az esetben, döntése azonban rávilágít arra, hogy a kronológia készítőjének tág mozgásteret van abban a tekintetben, hogy egy adott életrajzi tényt mennyire részletesen taglal. Módja van arra, hogy eleget tegyen kötelességének anélkül, hogy jelzésének komolyabb hangsúlyt adna, hogy lovat adna az indiszkrétcióra hajlamos olvasó alá.

A kronológia összeállítója azonban ritkán kapható rajta a tények elhallgatásán, mert a kronológia éppúgy, mint a napló, eleve szüksézsavúságra törekszik. A műfaj iratlan törvénye a *mindenről – röviden*, azaz mivel összefoglalások irdatlan tömegét kell adni, ezeket kívánatos lehetőleg tömören megfogalmazni. A rövidítés szükségképpen velejárója pedig az értékelés: a fontos közlendők kiemelése, a kevésbé lényeges információk redukált bemutatása. A korábban más összefüggésben érintett függő beszéd (49, 114 stb.) is a nyelvi tömörítés eszköze. A kronológia nyelvezetét kis túlzással a lakonikus, sőt az elliptikus beszéd változatának tekinthetjük. Persze a hallgatási jognak is van határa.

Említettem, hogy a nyersanyagokból, amelyek a kronológiában, ennek a nagyon is gondosan elrendezett raktárnak a készletében rendelkezésünkre állnak, nekünk magunknak kell kiépítenünk különböző alakzatokat, ha Babitsról vagy a koráról autentikus tudásra akarunk szert tenni. Az alakzatok különböző mértékben formai vagy tartalmi szempontok szerint állíthatók össze. A tartalmi szempontot illetően: ha a személy, aki a kronológia középpontjában áll: művész vagy tudós, akkor alkotó munkájának a termékei kiemelt szerepet kapnak az életrajzi áttekintésben. A személyes és a nyilvános közötti ismétlődő átmenetek keresztezési pontján álló szellemi produktumok szerkezete kronológiai szempontból is összetett, s ettől kezdve az alakzat formai megfontolásoknak engedelmessékedik. A megbízás, az intenció, a fogalmazvány, a kész kézirat, a megjelent írás (esetleg más keretben: a folyóirat után kötetben vagy antológiában újra közzé tett, vagy fordításban is publikált szöveg), annak fogadtatása, esetleg az alkotóra visszaható közvetlen és közvetett negatív vagy pozitív, olykor szerteágazó következményei a kronológiában rövidebb vagy hosszabb időtartamra terjednek ki és számos kronológiai egység, életrajzi esemény szerves összekapcsolására adnak alkalmat, mivel a tárgy, amelyre egyaránt vonatkoznak, a konkrét mű, azonos. Az újra megjelenés keretei korántsem közömbösek egy-egy adott mű szempontjából, így hoz létre Róna Judit kronológiát a kronológiában (például az 1916 tavaszán megjelent *Recitativ* kötet tartalomjegyzékének közlése, amelybe a költő beavogatja, tehát dacosan vállalja sokat támadott *Játszottam a kezével* című versét, 133).

De vegyünk egy viszonylag egyszerű példát, Kant *Az örök béke* című művének Babits által készített fordítását. A magyar változatot az Új Magyarország kiadvállalata rendelte meg (304), s a költő közléséből tudjuk, hogy „eleinte nem akartam vállalni”

(387). A megrendelést csak a későbbi fejleményekből lehetett kikövetkeztetni, a felkérés a Természet és Társadalom sorozat számára a szerkesztő, Szabó Ervin révén szóban történhetett. A szóbeliség a kronológiai tudás egyik legfőbb akadály. Ugyanis életrajzi esemény, és esetleg mégsem hagy nyomot. Ilyenkor nem marad más, csak a hipotetikus, retrospektív „tény”-rögzítés. Róna Judit így jár el: pontos adatok híján hipotetikusán 1918 elejére, tavaszára keltezi a fordítói munka elkezdését (304). Szabó Ervin 1918. június 10-én levélben érdeklődött Babitsnál a fordítás állásáról: „Mit csinál Kant?” (365). A könyv készülésének stádiumairól, megjelenéséről, fogadtatásáról a Huszadik Század című folyóiratban (402–403), összesen 11 közlésből szerezhethünk tudomást, elszórva az életesemények tömegében. Ez a 11 közlés (az említettekén kívül lásd 359, 380, 387–388 stb.) persze csak a Babits-fordításra legszorosabban vonatkozó anyagot foglalja össze. Ehhez szervesen kapcsolódik egy másik alakzat, amely a költő antimilitarista tevékenységét mutatná be, melybe a fordítás beleillik, s egy harmadik, amelyik Szabó Ervinnel való barátságát taglalná, mely a felkérés személyes feltételeit alapozta meg.

S ha *Az örök béke* kronológiai feldolgozása ilyen képet mutat, el lehet képzelni, milyen hatalmas hálózatot tárhatnánk fel az országos botrányt okozó, *Játszottam a kezével* című vers, a hallatlan sikert hozó *Húsvét előtt* és az elsőként említett versnél is viharosabb fogadtatásban részesített *Fortissimo* megszületése, megjelenése és recepciója kapcsán. Igaz, sok olyan darabja van Babitsnak, amelyek a tárgyalt években visszhangtalanok maradtak vagy minimális önálló figyelemben voltak részük.

Láttuk, hogy a művészi vagy tudományos tevékenység tárgyi eredményei evidens módon teremtenek közvetlen összefüggéseket az életrajzi események között. Az alakzatképző erő azonban nem hiányzik magából az alanyi diszpozícióból, a művészi vagy tudósi státuszról (vagy helyesebb ezek nemfogalmához emelkednünk:) az értelmiségi léthelyzetből sem. Maradjunk az értelmiségi létnek azon a fokán, amelyre a *Nap nap után* két kötetében szereplő Babits ad példát. A kronológiában annak vagyunk tanúi, hogy a költő pályája csúcsára érkezett, a korabeli magyar szellemi élet fontos közszereplőjévé vált. A Rákospalota-Újpestről a Tisztviselőtelepre, majd a Munkácsy utcai főgimnáziumba került gimnáziumi tanár, a Nyugat munkatársa 1915-ben már a főmunkatársak között, majd 1918-tól szerkesztőként szerepelt (254). Osvát 1919. január elsejei ideiglenes távozásával ténylegesen a folyóirat szerkesztője lett (418). A nyugállományba helyezett középiskolai tanárt 1919-ben egyetemi tanárrá nevezték ki (416, 474). A Petőfi Társaság 1915 végén elutasította (91), majd 1917 végén felvette tagjai sorába (295). Az 1918 tavaszán Szabó Ervin kezdeményezésére megalakított Európa Lovagjai társaság élén antimilitarista tevékenységet fejtett ki (326, 358), majd a novemberben megalapított Vörösmarty Akadémia alelnöke lett (432–434, 436, 438–440 stb.). A keresztény kurzus kezdetén aztán kizárták a Petőfi Társaságból (691), megfosztották egyetemi tanári rangjától, de az ellenzékbe szorult Nyugatban továbbra is megmaradt a vezető szerepe.

A kronológia segítségével pontosan rekonstruálható, milyen volt egy vezető értelmiségi, egy hangadó írástudó kapcsolati hálója. Babitsot a jelek szerint feszélyezték a szereplését élénk figyelemmel kísérő hozzátartozói és széles rokonsága, de ennek ellenére, olykor némi ösztökélésnek engedve születésnapjához köszöntőkkel, kondoleálással, dedikációkkal stb. eleget tett rokoni kötelességeinek. Ehhez járult a szekszárdi isme-

rösök köre, amellyel a kapcsolatait ugyancsak fenntartotta. A tanár–diák társadalom egy másik népes kört kapcsolt be a költő világába. Tanártársai, diákjai, volt kollégái, volt diákjai rendszeresen keresték vele a kapcsolatot, még a háborús lövészárkokból is. A harmadik dimenziót az íróvilág képezte, a szerkesztőségekkel, társaságokkal, íróbarátokkal, fordítókkal, hívekkel, tisztelőkkel, kritikusokkal, ellenségekkel, őt a kézírataikkal ostromló pályakezdő szerzőkkel, kliensekkel. S ehhez hozzátehetjük a közszereplés vállalásából eredő kapcsolatokat, színészekkel, festőkkel, politikusokkal, nagytőkésekkel, az Új Időket kiadó Wolfner Józseftől Kornfeld Móricon és Szekfü Gyulán át Kunfi Zsigmondig és Jászi Oszkárig. A különböző körök között volt átjárás. István, a költő öccse összebarátkozott Babits íróbarátaival, a tanítványt, Komjáthy Aladárt a szekszárdi hozzátartozók befogadták stb., de az ilyen átfedések csak szerény hányadát képezték a kronológiában külön kaptárakban szorgoskodó szereplőknek.

Részrehajlástól mentes beállítódásánál fogva semmi sem tudja jobban leleplezni, mint egy életrajzi kronológia, mennyi ravaszkodás, bolondéria, emberi alacsonyság, képmutatás, kicsinyes számító taktikázás szorult bele a költő emberi kapcsolatainak rendszerébe. De az értelmiségi léthelyzet alakzata nem merül ki a kapcsolati háló zegzugos rajzolatában. Az értelmiségi: hírekre szomjas, az átlagnál sokkal tájékozottabb egyén. Cselekvéséhez stimulusokra: művekre, kiállításokra, vitákra, színházi előadásokra vadászik. Széles körű ismeretanyagot halmoz föl, elsősorban a saját hivatása területén, de azon túl is. Horizontja tágasabb, mint azoké, akik beérhetik valamely polgári hivatás gyakorlásával. A kronológia kiváltképp alkalmas annak követésére, hogyan gyarapodott az a kivételesen gazdag kulturális tőke, amelyre Babits a forradalmakig szert tett.

A kapcsolati háló ezen a szinten homogénnek mutatja a szellemi és társadalmi életet, amely a költő környezetét alkotta. Ezt az alapot egy ráépülő alakzattal konkretizálnunk kell. A különböző dimenziókon belül és közöttük (család és irodalmi élet, tanári hivatás és közéleti szereplés stb.) a legkülönbélebb feszültségek keletkeztek, hallatlanul dinamikus erőteret vette körül Babitsot. A kulturális életet mély belső megosztottság jellemezte a modernség és a népi-nemzeti konzervativizmus között. A szerepek úgy voltak elosztva, hogy a modern oldal erős befolyásra tett ugyan szert, de ellenzékben volt a hatalom konzervatív birtokosaival szemben. Mindezt eddig is tudtuk a korszakról. A kronológia azzal járul hozzá tudásunk elmélyítéséhez, hogy közvetlen közelről tanulmányozhatóvá teszi ennek az erőternek naponta változó hatását Babitsra, valamint a költő erre adott reakcióit. A korábbi tudásunk és a kronológia tapasztalata márdátávlattól talán nem különbözik túlságosan, de utóbbi szemléletesen elénk állítja, hogyan tette belsővé Babits korának társadalmi-kulturális meghasonlását, s hogy ez a megosztott szellemi élet hogyan kebelezte be a költőt.

Babits ebbe a korszakába, kiteljesedésének idejébe az irodalmi-művészeti modernség elkötelezett híveként, sőt alighanem hangadói ambíciókkal érkezett. A modernség és konzervativizmus küzdelmének a háborúval beköszöntő szakaszát az ellentétek kiéleződése, a konzervatív tábor dühös ellentámadása jellemezte, amellyel a modernnek által elfoglalt pozíciókat próbálták meg visszaszerezni. Ebben a megosztott térben mozgott a költő. Csakhogy a társadalmi élet szereplői nem egymással szembeni lövészár-

kokba ásták be magukat, hanem karnyújtásnyi közelségben tartózkodtak egymástól. Olykor, ha akarták volna, sem kerülhették el az érintkezést. Babits (több más nyugatos társával, Adyval, Móriczcal, Kosztolányival stb. együtt) ráadásul szabad vegyértékekkel rendelkezett a konzervatív tábor irányában. „Fajmagyarok”, keresztények voltak, a történelmi osztályból származtak. Tehetségüket a konzervatív oldal is fölfedezte, és szívesen látták volna őket a maguk soraiban, természetesen, ha modern „mániáikról” lemondtak volna. Makacsságuk vagy az árulók iránti gyűlöletet ébresztette ellenfeleikben (73, 76 stb.), vagy sajnálkozásra készítette őket (37, 56, 64 stb.), vagy egyenesen baráti gesztusokkal igyekeztek lekötelezni a tékozló fiúkat, számítva arra, hogy ezzel is jobb belátásra bírhatják és visszaterelhetik a nyájba a segítségükre szorult eltévedt bárányokat. (Elég, ha Herczeg Ferenc előzékeny segítségére, Wolfner Józsefnek és Lyka Károlynak az Új Idők szerkesztőségéből írott leveleire utalok – 107, 168, 178, 183, 210 stb.). A modern oldalon nem kisebb tudatossággal törekedtek az értékes társak megtartására. (Lásd Babits kapcsolatát a Márciusi Körrel – 89, 294, előadásait a Társadalomtudományok Szabad Iskolájában – 108, a Galilei Körben – 120, barátkozását Madzsar Józseffel – 146, Jászi Oszkárrel és Szabó Ervinnel, 161, 168 stb.).

Csakhogy a modern táboron belüli viszonyok sem voltak édeniek. A modern oldalt belső alternatívák szabdalták. A háború idején megerősödött egy csoport, amely rálicitált a nyugatos modernsége: a Kassák vezette avantgárd mozgalom (lásd Babits *Ma, holnap és irodalom* című cikkét és a rá adott reakciókat – 169, 171, 173, 175, 257 stb.). Babits a modernség Lukács György és Balázs Béla által képviselt „antiimpresszionista”, „németes” leágazásával is hadilábon állt (250, 251, 351). A költő viszonya a modernség és a konzervativizmus ellentétéhez önmagában is ellentmondásos volt. Ady forradalmiságával szemben magát konzervatívként határozta meg (158). De Ignotus és Hatvany egyaránt a modern táborhoz tartozó „díszkonzervatívként” vették védelmükbe Babitsot több cikkükben (79, 86). És csakugyan: amikor lehetősége nyílt arra, hogy szerkesztőként befolyásolja a Nyugat irányválasztását, makacsul – de sikertelenül – kísérletezett a náluknál nyilvánvalóan konzervatívabb értelmiségiek, Horváth János és Szekfű Gyula bevonásával (128, 148, 255, 260, 297 stb.). Szerény, alkalmi sikerként könyvelhető el ezen a téren Hornyánszky Gyula és Pauler Ákos felkérése cikk írására (369, 489). A képlet még ennél is bonyolultabb, mert bár művészeti kérdésekben a legélesebb ellentét feszült Babits és Lukács vagy Balázs Béla, Babits és Kassák között, az antimilitarista mozgalomban vállvetve küzdöttek a háború ellen (188, 351). Külön érdekessége az így előállt helyzetnek, hogy a család és a rokonság nem emelt világnézeti, ízlésbeli, erkölcsi, vallási kifogásokat Babits ténykedése és szövetségválasztása elé. Ennek talán az lehet az oka, hogy a hozzátartozók nem voltak képesek felmérni a modernségben rejlő felforgató erőt, s a hatáskörükből kiszakadt fiú sikerei, publikációi, szereplései, tisztségei visszaigazolták szemükben választását (472).

Babits indázó mozgását ezen a mezőn az a körülmény is bonyolítja, hogy az évek során maga az erőtér is jelentősen átalakult. A háborúba lépés nagy nemzeti önbizalmát a családokat ért gyász, a háború hírei, a vereségek, a háttországbeli nélkülözés fokozódása megrendítette, a társadalom kiábrándultsága, a radikális megoldások iránti hajlam növekedése megerősítette a modernnek pozícióit, a közvélemény érzékelhetően

balra tolódott. A forradalmakhoz közeledve a folyamat nagyobb sebességre kapcsolt. Nagyon jól lemérhető ez a Petőfi Társaság Babitscsal szembeni viselkedésének megváltozásán, vagy azon, hogy még Prohászka Ottokár is támogatta az 1918-as Nemzeti Tanácsot (418). A forradalmak, majd bukásuk, a keresztény kurzus elkezdődése, a versailles-i békeszerződések hatása az emberek gondolkodására, viselkedésére előreláthatatlan fordulatokat idézett elő. A fejekben zavar támadt, bizonytalanság-érzet hatotta át a lelkeket. S ez alól az értelmiségi elit sem képezett kivételt. A háború vége és a rá következő évek a lélekcserek korszaka volt. Babits környezetében látványos világnézeti metamorfózisra Lendvai István vagy Pintér Jenő nyújtott példát (80, 361). A folyamatból természetesen Babits sem maradt ki. A kronológia érzékeny szeizmográfként jelzi kisebb-nagyobb kedélybeli kilengéseit, alkalmankénti túlméretezett reakcióit és azt a magára erőltetett önfegyelmet, amellyel mégiscsak sikerült megkímélnie magát a szélsőségektől, és megőriznie a konzervatív irányban elmozdult, de a modernség igényét soha fel nem adó személyiségének koherenciáját (603, 609, 611, 613).

Külön kell szólni az első világháborúnak a kronológia kibontakozását alapvetően meghatározó befolyásáról. A kapcsolati háló alakulását döntően meghatározta, hogy a költő jó barátai, közeli ismerősei kerültek harctérre, estek el a fronton (Zalai Béla és Emil Lask a háború elején – 38, 51; Kovács László a fegyverszünet előtt nem sokkal – 411), kerültek hadifogságba. Őt magát és szeretteit is fenyegette a katonai szolgálat. István öccse a keleti frontra került, majd orosz fogságba esett, és csak nagyon későn sikerült hazajutnia, éveken át súlyos aggodalmakat okozva családjának. A háborús viszonyok folytán a modernnek elleni támadások veszélyes fordulatot vettek. A konzervatív oldal immár nemcsak idegenszerűségüket és léhaságukat vetette ellenfelei szemére, hanem hazafiatlansággal, sőt hazaárulással vádolta meg őket, az ifjúság megrontását róta fel nekik, s a vádak nem maradtak meg verbális szinten, hanem egzisztenciális következményekkel fenyegettek. Kiállni a béke mellett kockázattal járt, amit nem mindenki vállalt.

A háború időszakának egyik legizgalmasabb, tanulmányozásra leginkább kínálkozó jelensége a front és a hátszág értelmiségének érintkezése, s az abból levonható következtetések. Egyik oldalon a mindennapos életveszélyben, lövészárkok mocskában, nélkülözések között élő, minőségi kulturális igényeik teljesítésétől elzárt vagy a hadifogolytáborok tömegtársadalmában tengődő értelmiségiek, a másikon a hátszág ugyancsak nélkülöző, de összehasonlíthatatlanul kedvezőbb feltételei között, élénk szellemi életet, rafinált lelkiéletet élő írástudói. A szerencsétlen besorozottak és a mázlis kimaradók rokonok, barátok, szellemi társak voltak, akik párbeszédet folytattak, kicserélték tapasztalataikat levelekben vagy a frontkatonák szabadságolása idejében személyesen. A front és a hadifogság láthatóan világnézeti következményeket hozott magával, amelyek a hátszágbeli intelligenciát kevésbé közvetlenül befolyásolták. A katonák valóságközelibb nyelvet használtak, életigenlőbb beállítottságúak voltak. Különösen érdekesek Babits István reagálásai az otthon történetekre, egyrészt mert a családi kapcsolat több őszinteséget enged meg, másrészt pedig mert az üzenetváltások, a költőre vonatkozóak is, a szekszárdi családtagokkal gyakran Babits „háta mögött” történtek (96, 120, 162).

A háborúval kapcsolatos legfontosabb tanulság azonban az, hogy a kronológia minden eddigi leírásnál vagy elemzésnél jobban láthatóvá teszi Babits gyenge pont-

ját: háborúiszonyát. Nem kapható rajta gyávaságon, azon sem, hogy az átlagnál jobban szorongana az orvosi alkalmassági vizsgálatától. Talán még azzal is megvádolható, hogy nem járt el az öccse érdekében a testvértől elvárható buzgalommal, a levélírás iránti averzióját sem a fronton, sem a táborban senyvedő öccse kedvéért nem adta föl. Ugyanakkor azonban a háborút nemcsak belátásból, számításból, kötelességből, hanem zsigerből elutasította. („Nem tudott egy percig se másra gondolni, mint a háború iszonyára... Babits kikel magából, hangos »jaj«-szavak szakadnak fel belőle”; 90). Valósággal belebetegedett abba a tudatba, hogy emberek egymást törvény által megengedett módon tömegesen és kegyetlenül lemészárolják. Szabályszerű háborús főbiától szenvedett. Tersánszky tanúságtétele szerint már az egyenruha látásától is felfordult a gyomra („már maga az egyenruha is riadalom és undor számára”; 312). A kortársak különböző, már-már kínos nyilvános eseményekről számolnak be, amelyeken Babits magából kivetkőzve kelt ki a háború ellen. „Vigyázni kellett rá. Volt, hogy délután a körúton fékezhetetlen indulat fogta el, és kiáltva figyelmeztette az embereket a rémségekre.” (101.) Az írástudó, aki az 1920-as évek végén a köz dolgaiba való beavatkozást árulásként bélyegezte meg, ezen a ponton végtelenül befolyásolhatóvá vált. A háború végén bekövetkezett balra tolódásának kezdetén is ez az antimilitarista kiindulópont válik láthatóvá. S ezen a ponton a költő később, az 1930-as években is kimozdíthatónak bizonyult méltóságteljes értékörző attitűdjéből.

Végül még egy lehetséges kutatási témáról, a pontszerű én-alakzatról kell szót ejtenünk. Arról, hogy egy adott időszakban, 1915 és 1920 között milyennek láthatjuk a Babits Mihály nevű hús-vér embert, magyar állampolgárt. A kronológia ilyen jellemrajz készítéséhez is felbecsülhetetlen anyagot szolgáltat. Egyrészt összegyűjti a költőnek saját jelleméről, alkatáról, testi és lelkiállapotáról, szokásairól kialakított önreflexiókat, másrészt a hozzá legközelebb álló, őt belsőleg ismerő személyek tükrében is felviláglantja alakját a maga esendő, emberi mivoltában. Ezek a megfigyelések nem egyszer tapintatlanok, az önkritikus vallomások túlzóak, a pillanatkép torzító. Ugyanakkor tagadhatatlanul sokkal nagyobb az egyénítő erejük, mint valamely esztétikai méltatás ábrázolásáé, sokkal élesebb fényt vetnek a kiöltő sajátosságokra, mint az erkölcsi, világnézeti, szellemi minősítések.

Így tűnt föl tisztviselőtelepi kamasz diákjainak sanda tekintetében: „maga »a szerencsétlenség szobra, a félszezség mintaképe«, aki nagyon fél a nőktől, s kerüli őket” (34). Egy másik diák több tisztelettel nyilatkozott, persze tanárja rossz szokásáról sem feledkezve meg: „beszéde – bár monotonon, fahangon adott elő és sokszor fröcskölt a szája – igen érdekes és tisztán érthető volt. Előadása rendkívüli nagy tudásról és műveltségről tett tanúságot. Mindenkit lekötött” (44). Hoffmann Edith arról a lelkiállapotról számolt be, amelybe Babits a Tanácsköztársaság bukása után került: „olykor szinte megháborodottként viselkedik: pl. egy alkalommal minden átmenet nélkül fölugrál, felragadja a keze ügyébe eső poharat és a falhoz vágja, majd szó nélkül elrohan” (617). A Tanácsköztársaság utolsó napjain tartott összezejöveletelekről Kassák ugyanennek, az indulatain uralkodni nem bíró Babitsnak az emlékét őrizte meg (580). A közvetlen megfigyelésekből összeálló jellemrajzot alátámasztják, és jól kiegészítik a költő önkritikus önjellemzései, köztük a Hoffmann Edithnek írt szabadkozása, amellyel egy

mulasztását magyarázta a költő (373), vagy egy 1919 tavaszán Csinszkanak tett levélbeli megjegyzése: „nem vagyok kommunista: önző, zárkózott és kárhozott individualista vagyok” (511).

Az ilyen jellemrajzok önálló jelentőséggel kevésbé bírnak, legföljebb valamilyen leleplező vagy mentető érvelés szolgálatában állnak. Összetevőként azonban fontos helyet töltenek be. A kronológia ugyanis tárgyát három szinten mutatja be időbeli alakulásában: a viselkedés, a cselekvés és az intenció szintjén. Egyrészt azt látjuk, mit mutat magáról a költő. Babits közéleti szereplővé vált a háború éveiben, működése jelentős részben a nyilvánosság rivaldafényében zajlott le. Magánéletét, magánemberi mivoltát igyekezett megóvni az illetéktelen tekintetektől, és védekezésként – mint mindenki – szerepeket játszott. A tanár, a szerkesztő, az előadó, a költő, a bizottsági tag, a mester, a kritikus stb. szerepeit töltötte be. A kronológia elől azonban nem lehet eltitkolni, hogy eközben milyen is volt ő valójában, ténylegesen mit csinált, hogyan tevékenykedett. A szerepet, amelyre rákényszerült, milyen buzgalommal játszotta el? A magáról mutatott kép és a tényleges magatartása közötti elcsúszások nagy információs értékkel rendelkeznek. S végül a kronológia bepillantást enged a költő belső világába. Sok mindent fölfed szándékairól, vívódásairól, ellentmondó belső tendenciáiról. Az ezen a síkon történeteket szokás az emberismeret legmélyebb szintjének tekinteni, de a szándékok, motívumok világa néha eléggé súlytalannak bizonyul ahhoz a szinthez képest, amelyen a tényleges cselekvések történnek meg. A fentebb említett jellemrajz éppen ennek a síknak a jobb megismeréséhez szolgált fontos adalékokat.

Az életrajzi kronológiában rejlő ösztönző erő, a belőle kiinduló gondolati kezdeményezések az elmondottakkal messze nem merülnek ki. Róna Judit nehéz, aprólékos, áldozatos munka árán az irodalomról való gondolkodás egyik lehetséges és termékeny irányának műveléséhez nélkülözhetetlen túlságosan is gazdag kincsestárat gyűjtötte össze és rendezett el példamutató szakszerűséggel, hogy akár egy nagy terjedelmű írásban az egész feltárható legyen. Tanulmányom egyik célja az volt, hogy eme nehéz, de nagy eredményeket ígérő terep bejárására biztassam a habozó vállalkozókat, az életrajzi kronológia nagyvállalkozásába belevágást fontolgató kutatókat éppúgy, mint azokat a szakembereket, akik belátják, hogy a mai tudományos munka az eddiginél talán kreatívabb viszony kialakítását teszi lehetővé és kívánja meg az életrajzi anyaggal. Egyúttal nyilvánvalóvá szerettem volna tenni, hogy Róna Judit igen magas színvonalon eleget tett a maga elé állított magas mércének.⁶

Tverdota György

ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

6 A recenzió teljességéhez hiányzik az a jegyzék, amelyet apróbb-nagyobb hibákból a szöveg átolvasása során összeállítottam. Akad közöttük érzékenyebb hiba, pl. Boutroux francia gondolkodó *Boutreaux* változatban történt leírása (a névmutatóban is), de ez a lista a hatalmas munkához képest, amelyet Róna Judit elvégzett, elhanyagolható, és elégségesnek ítélt meg, egy esetleges későbbi újrakiadáshoz a szerkesztőnek elküldeni a gyűjtést. – Ennél sokkal súlyosabb hiány, hogy nem írtam a második kötet végén található *Mutatókról*, amelyek nagy mértékben segítik a kiadvány gyors és könnyű használatát. Elegendő, ha csak a *Babits Mihály lakásairól és iskoláiról* készített táblázatra utalok. De egy ilyen tárgyú fejtegetés végképp szétfeszítette volna egy recenzió kereteit.